

Metafizik Alanda Sörf ya da Mecaz ve Semboller Üzerinden Anlamlandırma: Bir Anlatım Yöntemi Olarak Metafor

Ramazan YAZÇIÇEK*

The Surfing on Metaphysical Sphere or
an Interpretation via Abstract Concept and Symbols:
Metaphor as an Explanation Method

Citation/©: Yazçıçek, Ramazan, (2012). The Surfing on Metaphysical Sphere or an Interpretation via Abstract Concept and Symbols: Metaphor as an Explanation Method, *Milel ve Nihal*, 9 (1), 135-164.

Abstract: This article is on the metaphoric exposition. Metaphor and notions which it surrounds have investigated in the frame of expression method in the despite of the conceptional analyses. The concept of metaphor partially is examined in the angle of its value via discussion of the possibility of using the metaphoric expression as exegetical method in the explanation of holy texts. This study, which aims to contribute to Quranic exegesis in its measure, had been completed by staying on the possibility of exegesis of Quran in the metaphoric expression and it's due to Islam.

Key Words: Metaphor, allegory, istiare, istibdal, parable, interpretation, tevil, symbol, sign, emblem, myth, esatir.

---

* Araştırmacı-Yazar. [ryazcicek@hotmail.com].

Atıf/©: Yazçıçek, Ramazan, (2012). Metafizik Alanda Sörf ya da Mecaz ve Semboller Üzerinden Anlamlandırma: Bir Anlatım Yöntemi Olarak Metafor, Mîlel ve Nihal, 9 (1), 135-164.

Öz: Bu yazının konusu metaforik anlatım üzerinedir. Çalışmada, salt kavramsal analizden ziyade bir bakış öngörülmüş, metafor ve çevrelediği kavramlar bir anlatım yöntemi bağlamında ele alınmıştır. Yazıda, metaforik anlatımın İlahî metinlerin açıklanmasında yorum yöntemi olarak kullanımının imkânından bahisle; kavram, kısmen bilgi değeri açısından incelenmiştir. Kur'an'a ilişkin yorum çalışmalarına kendi ölçeğinde katkı sağlamayı amaçlayan yazı, Kur'an yorumunun metaforik anlatımla yapılmasının islâmîliği imkânı üzerinde durularak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, alegori, istiâre, istibdâl, mesel, mecaz, tefsir, te'vil, sembol, simge, amblem, mit, şiar, esatir.

Giriş

Dil düşünceden ayrı değerlendirilemeyecek bir olgudur. Düşüncenin farklı ve zengin ifade biçimi olan işaret, sembol, metafor da dilden dolayısıyla yine düşünceden ayrı görülemez. Düşüncenin sınırları; delaleti, ifade şekillerinin (*sembol*) de hedefini belirler. İşaret ve semboller zihinde oluşan düşüncenin ve kavramların delaletiyle anamlanır ve her türlü kasıt, amacın delaletine dair olup sembol ve işaretlerle temsil edilir.

Disiplinlerin ve kişilerin bilgi telakkileri kavramlara farklı anlamlar yükleme sebebidir. Bu durum aslında ontolojik bakışla doğrudan alakalıdır. Yine bu durum, ontolojik ve epistemik telakkilerin kavramlara anlam yüklemeye daha etken olmasındandır.

Metaforik anlatım, dilin zengin kullanımı içinde önemli bir yere sahiptir. Bu tespit, 'bütün düşünceler mi metaforik' yoksa 'bütün ifadelendirmeler mi metafor' olduğu sorusunu akla getirmiştir. İlgili sorular, daha ziyade *eşyanın* isimlendirilmesiyle alakalı olup *bilginin kaynağı* konusuna dairdir.

"Zihinde oluşan kavramların her birinin farklı ifade şekilleri vardır ki, bunlara kavramların delaletleri denilmektedir. Düşünce ile dil arasındaki kopmaz bağı dikkate alan İslam mantıkçıları, İbn-i Sina ile birlikte mantık ilminde, dildeki kelimelerin farklı delaletlerini de değerlendirerek, kelime-

nin anlama delaletini ele alan “delaletü'l elifaz” konusunu mantık ilmine sokmuşlardır.”¹

Metaforik okuma istenilen motivasyonu sağlaması açısından olumlu etkiye sahip olduğu gibi menkıbe kültürüne evrilme; bireylerin ve hatta toplumların akletmesi üzerinde olumsuz etki bırakma potansiyeline de sahiptir. Metaforik yöntem epistemolojisini bir anlamda *bâtınî te'vil* üzerine kurmuştur ve bu yönüyle de *bâtınî te'vilin zafiyet tehdidi* altındadır. Bu yazıda bizi ilgilendiren husus, ilahi mesajın anlaşılmasında metaforik yöntemin imkanı meselesi ve daha ziyade yöntemin sınırının nerede başlayıp bittiğinin mutlaka bilinmesi gerektiği zaruretidir.

İlâhî mesajın muhatabı olan insan, muradı anlamaya yönelik olarak her dönemde farklı yorum yöntemleri geliştirmiştir. Başvurulan yöntemler anlaşılacak istenen metin ile muvafık olabildiği gibi bizatihi murad edilen amaca muhalif de olabilmektedir. Burada murat edilen amacın ne olduğuyula ilgili bir mutabakatın olmaması, insanın bilinmeze muhatap kılınmasından ziyade, imtihanın/kulluğun *ne* ve *nasıl* olacağına cevabını Kur'an'da aranması gereğindedir.

Yaşamını ilâhî kasıtlara uyarlamak için çaba gösteren insan, *kutsalı*, yer yer farklı yorum yöntemleriyle yaşamına uydurmayı da hedeflemiştir. Yine bu yaklaşımda, asıl-usul uyumsuzluğu ve hatta murad edilen sonuca ulaşmak için bilinçli bir tercih (*pragmatizm*) söz konusudur. Bu tehlike, hiç kimsenin kendisini müstağni göremeyeceği potansiyel risk taşımaktadır. Tarihte ve hatta günümüzde farklı fırkalar tarafından değişik amaçlarla geliştirilen yorum yöntemleri bu riski taşımaktadır. Bu yaklaşımların kuşkusuz en muharrifi; hiçbir zaman kabul edilemeyecek olanı, Kur'an'ın zâhirini hiçe sayarak bâtinî yorum(larını)u merkeze alıp itibar edenler, aşırı yorumlarını *asıl* kabul edenler olmuştur. “Bu düşünce ve yaklaşım tarzı, bâtinî te'vil geleneğini sürdüren ve “her zâhirin bir bâtını vardır; her tenzilin de bir te'vili vardır” anlayışını mezheplerinin en temel prensibi, hatta inanç umdesi addeden

¹ Hasan Ayık, “Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor”, *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009, ss. 58-59.

İsmâiliye'nin benimsediği yöntemdir."² Muharrifler kendi adlarına söyleyemedikleri düşünceleri tanrıya, peygambere söyleyip bunu vahiy şeklinde sunmuş, yapılan tüm eleştirileri de bu yolla reddetmişlerdir.

Metaforla anlatım, düşünceyi ifade etmenin estetik bir yoludur. Metaforik yöntemle bir düşüncenin daha edebi ve daha kapsamlı anlatımı amaçlanır. Bu ön tanımdan hareketle metaforla anlatımın Allah'ın *dil ayetinin* muhteşem imkân zenginliğinden olduğunu öğreniyoruz. Burada hikmetli ve estetik yol tercih edilirken temel sorun, ilgili yöneme belirlenen sınırların *neredeliğidir*. Sınırların bilinmesinde dikkatten uzak tutulmaması gerekli husus, öncelikle "sınır"ın ehemmiyetinin bilinmesidir. Sınırlar genel mânâda felsefe için farklı, edebiyat için farklı tasavvuf disiplini için daha bir farklıdır. Metafor yönteminin İslam'ın izahı için kullanılmasında korunması gereken sınırlar ise apayırdır. Aslında konunun nirengi noktası tam da burasıdır. Yani yöntemin kullanılmasının probleme dönüşme alanı *sınırların tayinindedir*. Sınırların iç içe geçmesi, biri için mubah olan alanın bir diğeri için temel ilkelerle çelişme riski taşıması söz konusu olabilmektedir. Burada gerekli olan sınırlar aslında bizim açımızdan iman ilkelerimizle belirlenmiştir. Nitekim birçok ihtilafın kendisinden neşet ettiğine inandığımız sorun da, *bilginin kaynağı sorunuyla* alakalıdır. Biz Müslümanlara göre bilginin kaynağı vahiydir. İhtilaf ve inhırafların esas sebebi, vahyin dışında kaynak ittihaz etmedir. Yazının bütünlüğünde söylenmek istenen de metaforik anlatımın Allah'ın bir nimeti olduğu ve fakat sınırlarının doğru belirlemesi gerektiğidir. Dolayısıyla burada dikkate alınması gereken husus, *doğru sınırın ne, neresi olduğudur*. Keza herkesin sınırı kendince doğrudur! Bilgi kaynaklarının çokluğunu iman ilkelerinin kendisinden alınması gereken vahiyle test ettiğimizde, birçok sorunun kendiliğinden ortadan kalkacağı muhakkaktır.

---

² Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, Kitâbiyât, Ankara, 2003, "Takriz", s. 9; "İsmâiliye" hakkında bkz.: Zahide Ay, *Alamut Sonrası Nizârî İsmailîliği*, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Metaforla anlatım, muhalefetin kendisi üzerinden yürütüldüğü bir imkândır. Meşruiyet arama vasıtası olarak da görülen bu imkân, örtük ama amaçlı bir tonlamayla ortaya konulmaktadır. Bazen bu yöntemle gizli/sırlı bir mesaj verilmek istenmektedir. Herhangi bir risk halinde ise farklı anlamlar mahfuz kılınmış, savunma için tetikte bulunulmuştur. İlgili yöntem, aynı sırlı dili kullananlar arasında bir tür iletişim kanalı olduğu gibi kendilerine zarar verme potansiyeli taşıyanlara karşı da korunma imkânı sağlamaktadır. Bununla bir manivela fırsatı elde eden taraflar gerek gördüklerinde kasıtlarını istedikleri mânâyâ çekme yoluna gidebilmektedirler. Bu alandaki kaygılarımıza sebep olan malzemeyi, batınî, işarî tefsirlerde alabildiğine görmek mümkündür.

Metafor Üzerine Mülâhazalar

Metafor, bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz; bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanmadır. Metafor, mecaz, istiâre'dir.³ "Grekçe bir kavram olan metafor, "bir deyim-i ifadeyi, anlamlı bağlantısı olan bir başka ifade ile mecazî olarak anlatma" anlamında kullanılır. Söz konusu ifadeler arasında direkt bir bağlantı bulunmayabilir; fakat anlamlarının birbirlerini çağrıştırmacı özelliklerinin veya aralarında paralelliklerin bulunması gerekir. Bu yüzden metafor, "bir şeyin, kendisiyle orantılı (benzerlik ilişkisi dolayısıyla) bir başka şeyle mecazî bir anlayışla anlatılması" olarak da tanımlanır. Burada, benzeyen ile benzetilen arasındaki orantıya dikkat edilir. Sözelimi 'Tanrı', 'vezir' metaforu ile değil de 'padişah' metaforu ile anlatılır. Göz önünde bulundurulmuş bir başka husus da, daha çok 'benzeyen'in anlatılması, benzeyenden hareketle benzetilene gidilmesidir. Daha çok poetik (*şiiir sanatı*) ve retorik (*belâgat*) alanlarda kullanılan bir edebî sanat olarak da görülen metaforik anlatımın, felsefede rağbet edilen bir anlatım yöntemi olduğu söylenebilir."⁴

³ TDK, "Metafor" mad., <http://www.tdk.gov.tr/>; İlhan Ayverdi, "İstiâre" mad., İstibdal" mad., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, (I-III), c: 2.

⁴ "Felsefe tarihinde ilkin Pythagoras'ın (m. ö. 570-494), insanın ömrünü "mevsim" metaforuyla anlatması; Platon'un (M.Ö. 427-347) ünlü "mağara istiaresi";

İstiâre, bir şeye asıl mânâsının dışında benzerliğinden dolayı yeni bir mânâ vermektir. “Câhız ve Abdülkâhir el-Cürçânî gibi âlimler, benzeşme ilgisi sebebiyle *istiâreyi* bir *teşbih* türü olarak kabul ederlerken; Fahreddin er-Râzi, Sekkâkî ve daha sonra gelenler onu bir *mecaz* türü olarak görmüşlerdir. En genel mânâda ‘bir sözcüğü, sözlük anlamı dışında bir mânâ ile kullanma’ya karşılık gelen *eğretileme/metafor* terimi, edebiyatta, özellikle de şiir dilinde başvurulan ‘bütün söz sanatları’na verilen ortak addır. Dolayısıyla metafor, bütün mecâzî ve benzetmeli anlatım türlerini ve söz sanatlarını içine alan bir ‘şemsiye kavram’ niteliğindedir. Yani *istiâre*, *mecâz-ı mürsel*, *teşbih*, *sembol* ve benzeri gibi kavramlar da metaforun anlam alanı içerisinde yer almaktadır... İstiâre, bir unsurun, zihnimizde uyandırdığı bir başka unsur ile olan benzeşiminin yakalanıp verilmesidir. Kelimelerin asıl/lügât mânâlarının sınırlarını aşarak kişinin iç dünyasının derinliklerini, sezgisinin sınırlarını ve hayâl gücünü yansıtır. İstiâre ile soyut şeyler, mücerret duygu ve düşünceler somutlaştırılır. Cansız varlıklar kişileştirilir (*teşhis*) ve konuşuturulur (*intak*). Sözlerin mânâları daha da zenginleştirilir, konuşana az sözle çok anlam ifade etme imkânı sağlanır ve söze îcâz vasfı kazandırılır... İstibdâl, (*analoji*, *transformasyon*) olan istiâre, bu özelliğiyle de *alegori* ve *sembol* ile ortak bir noktada birleşir. İstibdâl, küçük ve görelî (itibârî/rölatif) bir benzerlikten dolayı bir şeyi, zihinde başka bir şey yerine koymaktır.”⁵

Aristoteles (m. ö. 384-322)'in, insan hayatını gece ve gündüze benzettiği ve yaşlılığı hayatın akşamı olarak anlatması gibi metaforlar, Antik felsefenin bazı metaforik anlatım örnekleridir. Yeniçağ filozoflarında da metaforik anlatıma rastlamaktayız. “Güneş Ülkesi” adlı eserini, Platon ve Thomas More’dan (1478-1535) örnek alarak yazdığını belirten Tommaso Campanella’nın (1568-1639), çocukların savaşı olmaları için, erken yaşta eğitilmelerinin gereğini anlatmak için başvurduğu, “aslan ve kurt yavruları” metaforu; Descartes (1591-1650)'in felsefeyi izah için denediği “ağaç” metaforu da ünlü metaforlar arasında değerlendirilebilir. ... İbn Miskeveyh’in (932-1030), insan ruhunu anlatmak için kullandığı “avcı” metaforunu da örnek olarak saymak gerekir.” Hasan Çiçek, “Kadım Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana’nın Mesnevî’sinde Metaforik Anlatım”, *AÜİFD*, 44 (1), 2003, ss. 293-311; Ahmet Ögke, *Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van, 2005, s. 2.

⁵ Ögke, *Metaforik Anlatım*, s. 11-13; Ayverdi, “İstiâre” mad., İstibdal” mad., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c: 2; Mustafa Öztürk, *Kur’an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât, Ankara, 2002, ss. 130-133.

İnsanlığın entelektüel serüveninde birçok düşünür meramını metaforla dile getirmiştir. Tasavvufî, felsefî ve kendi mental kavramlaştırmasıyla eğitsel yönü ağır basan Celaleddin Rumi'nin *Mesnevî*'si özgünlüğüyle metaforik anlatıma verilebilecek iyi bir örnektir. Bunun yanında Yunus Emre'nin (v. 721/1321) şiirleri, Vâhib-i Ümmî'nin (v. 1004/1595), Niyâzî-i Mısırî'nin (v. 1105/1694) *Dîvân*'ları metaforik anlatım konusunda⁶ araştırmacılara oldukça malzeme sunmaktadır.

Metafor, bir düşüncenin aslına ulaşmak; kendisiyle ön plana çıkarılmak istenen kasta varılmak için kullanılan sembolik dildir. Bundan ötürü metafor için mecaz⁷ ifadesi de kullanılır. Ki mecaz, icâz üzeredir. İcâza gelince, az sözle çok derin anlam içeren ve muhatabı aciz bırakan etkili ifade biçimidir.

Hakikat, bir kelimenin kendisine delalet ettiği asıl mânâdır. Örneğin bu 'kalem' kelimesiyle 'yazı yazmaya özgü alet'in kastedilmesidir. Buna karşılık mecaz ise kelimenin kendisi için konulan anlamın dışında bir mânâyâ delalet etmesidir. 'Eli uzun' kelimesi ile asıl anlamı olan 'uzun el sahibi adam' anlamında değil de 'hırsız' anlamında kullanılıyorsa bu ifade mecaz olmaktadır. Yine 'toprak' kelimesi, kendisi için konulan anlam olan 'üzerinde her türlü bitkinin bittiği, kumlu, humuslu gibi çeşitleri olan madde' anlamına delalet edecek şekilde kullanılırsa hakikat, 'mezar' anlamına kullanılırsa mecaz olmaktadır... Gerçek şu ki, felsefedeki yargılamaların çoğu kelimeler üzerinden söz oyunlarıdır.⁸

Metaforik anlatımla düşünmenin önü açılır ve hatta kullanılan ifadeler aracılığıyla kasıt provoke edilerek zihni zindelik oluşturulur. Mecazî anlatımla düşünceye derinlik kazandırılarak daha bir içkin kılınmaya çalışılır. Denilebilir ki illüzyonistlerin hayretle izlenen atraksiyonlarına benzer gayretler, her gün ve her an metaforik dil aracılığıyla yapıp yaşanmaktadır. Metaforla yapılmaya çalışılan, nesnel hakikat ya da içsel kasıt muhataba daha anlaşılır kılma çabasıdır. Burada "dil, bir metafor aracı, dile mahkum olan

⁶ Ögke, *Metaforik Anlatım*, ss. 2-4.

⁷ Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, ss. 125-150.

⁸ Ayık, "Düşünmeden Dile Felsefe ve Metafor", ss. 68-70.

düşünce de dili kullanan gücün elinde bir çeşit istismar aracı durumundadır. Bu durum sadece nesnel düşüncenin değil metaforun kendisini de temelsiz bırakmaktadır.”⁹ Anlaşılan o ki, dil bir ölçüde düşünceye mahkumken metafor gibi yorum yöntemleri aracılığıyla düşünce de aracına/dile mahkum olabilmektedir. Düşüncenin aktarım vasıtası olan dil bir noktadan sonra öznesini manipüle etme ya da daha şümulü mânâya kavuşturma potansiyeline sahiptir.

Kelimelerin taşıdığı kapalı ifadeler, metaforik anlatım ile daha zengin anlam dünyasına taşınır. Esas mânânın anlaşılması amacı ile bazen de kendi anlamları dışında bir gizeme bürünen açık ifadelerin dahi sırlı bir alana; gizemli bir dünyaya taşındığı görülür.

Metafor yöntemini en yaygın kullanan disiplin tasavvuf ekolüdür. Metaforik anlatımın tasavvufî zeminde değerlendirilmesi, uçları açık bir anlam dünyasına yelken açma fırsatı olarak görülmüştür. Metaforik anlatım birçok tasavvufî eserde baskın yöntem olarak tercih edilmektedir.

Tasavvuf’un kullandığı metaforik yolla, 'suret'le yetinmeme, mânânın iç yüzüne ulaşma amaçlandığı dile getirilir ve bunun kısa ve özlü bir mânâ derinliğine ulaşmak için yapıldığı belirtilir. Celaleddin Rumi'ye göre "bu, misaldir mesel değil" tanımıyla ortaya konulmaktadır. Celaleddin Rumi, yapılanı, "Mesnevî'nin sözlerindeki suret, surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir" cümlesiyle özetler ve ekler: "Mesnevî, mânâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur." Hedeflenen mânâya vakif olmayı sağlamak için Celaleddin Rumi, farklı anlatım yöntemlerini dener durur. Konuyla ilgili olarak O, "biz mânânın peşine düşmeliyiz"¹⁰ der.

Tasavvufta metaforik yöntemin kullanılması, bâtinî kasıtları anlama çabası olarak meşru ve de gerekli görülmüştür. Bu yönelimin, kutsalın (*ilâhî metinlerin*) sınırlarını zorlar boyuta varması ve hatta bizatihi ilâhî mesaja aykırı olması dahi onları engelleyememiştir. Keza onlara göre yapılan paradigmanın doğası gereğidir.

⁹ Ayık, "Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor", s. 71.

¹⁰ Bkz.: Çiçek, "Kadîm Üç Felsefe Problemi", ss. 293-311.

“Mutasavvıfların neden bu türden bir anlatım tarzına başvurma ihtiyacı duydukları konusuna gelince; remzî dil, işâret dili, mânâ dili, kuş dili, balabaylan dili olarak da nitelenen ve tasavvuftaki şâhiyye geleneğinden de beslenen bu anlatım tarzı, her şeyden önce, soyut hakikatleri somutlaştırmak, fakat bu arada soyut mânâları anlatmanın zorluğundan dolayı somut olandan istifade ederek mesajı sadece ehil olanlara vermek veya dini taassubun ağır bastığı kimi zamanlarda bir takım yanlış anlaşılmalara önüne geçmek amacıyla geliştirilmiş bir ifade sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sûfîlerin, kendilerinin manevî tecrübe yoluyla elde ettikleri yüksek irfânî hakikatleri ifade etmede dilin yetersiz kalması karşısında, yaşadıkları bu türden derûnî tecrübeleri yorumlamak ve anlatmak için başka bir çıkar yol bulamadıklarından dolayı bu anlatım biçimine başvurdukları da söylenebilir. Kimi zaman da cezbe, vecd ve istiğrak halinin sarhoşluğuyla sûfî, farkında olmaksızın veya kendini tutamayarak bu tür ifadelere kayabilemektedir. Sırrı ifşa etme kaygısının yanı sıra, metaforik anlatım unsurlarının tüm zenginlik ve imkanlarından yararlanarak etkileyici bir üslûp yakalamak, yani bu büyüleyici anlatım tarzının gücünü kullanarak kalıcı mesajlar vermek amacıyla da bu anlatım biçimine baş vurulduğu gözlenmektedir.”¹¹

Metaforik anlatım yöntemi *bir söz sanatı* olarak görülmenin yanında, aynı zamanda ilâhî metinleri yorumlamada kendisine başvurulmuş bir metod olarak da kullanılmaktadır. Bu yöntem, farklı milletler tarafından değişik dönemlerde denenmiştir. Bahse konu yöntemin kullanımı her zaman içkin kastı izahla sınırlı olmayıp sosyal sonuçlara yansıtacak hedefi mebni olduğu da görülür. Bu durumda da yöntemin estetik masumiyeti yer yer devrimci dönüştürme hedefinin yanında silik kalmıştır.

Müslüman topluluklar tarafından da kullanılan metaforik yöntem, Müslümanların kültür zemininde kendisine yaygın uygulama alanı bulmuştur.

¹¹ Ögke, *Metaforik Anlatım*, s. 3.

Tarihin farklı dönemlerinde, varlık, bilgi ve estetik değerler problemine farklı anlatım tarzlarıyla çözüm arandığı bilinmektedir. Metaforik anlatım yöntemi de hem kutsal hem de beşerî metinlerin aktarılması ve anlaşılması sürecinde kendisine başvurulmuş bir yol olmuştur. Düşünürler, disiplinler ve hatta bireyler, kasıtlarını bazen gizeme bürüyerek ilgili yöntemle izah etmişken daha ziyade edebi ve sanatsal bir anlatım elde etmek amacıyla metafora başvurmuşlardır.

Zihinde beliren bir düşünce önce isimlendirilmeye muhtaçtır. Bu isimlendirme ile kastedilenin izahında yetersiz kaldığı veya netameli bir sonuç doğuracağı endişesi söz konusu olduğu zaman bu kez de kasıt daha iyi izah etme amacıyla metafora başvurulur. Burada izah için kullanılan kelimeler iki taraflı manipülasyona uğratılma tehdidi altındadır. Kastedilen, birincide olumlu bir müdahaleye muhtaçken ikincide ise hin amaçlı tutuma maruz kalabilir. İklimini doğru bulan bitki gibi ilgili kelime de ortamına göre değerini elde eder. Manipülasyona maruz bırakılmış bir kelime heterojen zenginliğin imkânına kavuşmuşken metamorfoza uğramışlık cenderesinde başkalaşımın inhirafına da duçar olabilir. Buradan içkinlik hedeflenirken iç başkalaşıma (*metamorfik*) maruz kalmışlık riskinden bahsediyoruz. Aslında bu durum bir dilin zenginliğiyle doğrudan alakalıdır. Unutulmamalıdır ki bir dil zenginliğine rağmen zihni tefekkür olmadan nakıs kalacağı gibi kültürel ve entelektüel yoğunluk ise kısır bir dilin aracılığında kastını gerçekleştirmekte aciz kalabilir. Dolayısıyla metaforik yöntemin temiz bir kasıt için kullanılması bir tarafa zengin bir dile ve yoğun bir zihni tefekküre de ihtiyaç duyduğu muhakkaktır. Aristoteles'in şu ifadesi tam da bunu izah eder: "Metafor yapmak kadar, yapılmış metaforu anlamak da bir dehâ göstergesidir."¹²

Metaforik yöntemin kullanımında, harfler, rakamlar, hayvan isim ve resimleri, nesnelere, zaman dilimlerine yüklenen mânâlar hatta renkler, ses ve hareketlerin tümü bir fikri duruşu, dahası bir kasıt izah için kullanılır. Sembollerle anlamlandırılanlar kendi içinde anlamlanmaya muhtaçtır çoğu kez. Bu yöntem dünyasında

markaların, logoların her biri bir mensubiyeti temsil eder. Sanat, edebiyat ve spor gibi etkinliklerin temsilinde semboller, hegemon gücün elinde adeta sihirbazın mendiline dönüşür. Aktüel Batı ve tüketim kültürü arenası bugün dikkate alındığında bu tasvirimizin abartılı olmadığı görülecektir. Ulusal ve uluslararası farklı etkinliklerde ışık ve ses atraksiyonlarının kullanımı gibi emperyal iradenin de çoğu kez metafor üzerinden zihnî manipülasyonlara gittiği vakıadır.

Sembol

Bir konunun daha iyi anlaşılması için bazen tafsili bazen de mücmel anlatım yöntemi tercih edilir. Yerine göre bu yöntemlerden biri diğerinden daha etkili olabilir. Duygu ve düşünceler tasvir yerine bazen semboller aracılığıyla dile getirilir. Sembolle anlatım, muhtasarın da hülasesi bir yöntemdir ki ifadelerin aciz kaldığı çoğu şeyi onunla başarırız. Bu yönüyle sembolle anlatım bir hakikatın aktarımında hem edebî hem de veciz etkiye sahiptir. Kasıtların sembolle izah edilme ihtiyacı dilin tabiatından kaynaklandığı gibi kültürel, ilmî ve daha başka sebeplere de dayanmaktadır.

Sembol, sözlükte en genel anlamıyla “başka bir şeyi, özellikle de soyut şeyleri göstermek veya temsil etmek amacıyla kullanılan şey” şeklinde tarif edilmektedir. Diğer bir tarife göre ise duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsal, simgedir. Belli bir insan öbeğinin uzlaşım yoluyla kendisine belli bir anlam verdiği göstergedir. Bu tariflere göre, mesela bayrak vatanın; güvercin özgürlüğün ve barışın sembolüdür. Aslında imge, işaret, alegori, sembol, metafor, amblem, mesel, mit, figür, ikon ve idol gibi kelimeler çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat belki de hepsinin ortak olduğu bir nokta vardır ki o da hepsinin birer gösterge olmasıdır.¹³ Modern-popüler tüketim kültüründe her tanım ve kimliğin kod, numara ve kısaltmalar üzerinden yapıldığı bilinmektedir. Hiyerarşi ve mesajlar adeta şifre ve kod dili üzerinden yürütülmektedir.

¹³ Latif Tokat, “Dinin Sembolik Dili”, *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009, c: 6 s: 1, s. 85; Bkz.: Ögke, *Metaforik Anlatım*, ss. 21-33.

Bir dilin fitrî öğrenim sürecinde sembollerden ifadeye gitmek belirgin bir durumdur. Önce elma kelimesi öğrenilip ardından elma meyvesi tanınmaz. Bilakis 'elma meyvesi' görülür, tanınır ve ardından da o şeyin adının 'elma' olduğu öğrenilir. Bir anlamda 'elma' kelimesi 'elma meyvesi'nin sembolü olduğu gibi 'elma meyvesi' de 'elma' kelimesinin temsilidir. Farklı bir ifadeyle 'elma' kelimesi tanımlayan, 'elma meyvesi' ise tanımlanandır. Hülasa *elma* kelimesi olmasa da 'elma', 'elma'dır. Burada tanımlayan ile tanımlanan birbirini tefsir eden müfessirlerdir. Doğanın açıklanmasında; eşyanın her yeni bir insan tarafından isimlendirilmesinde genel tanıma ve tanımlama böyledir.¹⁴ İsim ile müsemma cihetiyle bakıldığında sembol de ifade edilemeyen ve hatta bilinmeyen ifadesi değil malum olanın daha farklı ve içkin ilamıdır aslında.

Meramımızı söz ve sözcüklerle ifademizin yanında tutum ve davranışlarla da anlattığımız olur. Konuştuğumuz her söz, maksadımızı ifade için ortaya koyduğumuz her davranış, beden dilimize yansıyan her hal aslında üzerinde ortak mutabakat sağlanmış semboller üzerinden yürütülür. Sembolün metaforla benzerliği de buradan kaynaklanmaktadır. Sembollerin her biri, hikmetli, ibretli dersler, mesajlar taşırlar. Bize göre kastına aşına olunan nişanelerdir semboller.

Sembolle izaha verilebilecek en latif örneklerden biri İslam'da selamlaşmadır. 'Müslüman selamı' bir kelimeyle birçok anlamı kendisinde barındıran bir semboldür. Müslümanlar açısından "Selamünaleyküm" bir şiar'dır. Bu şiar, selamı verene de alana da duyanlara da o kadar çok şey anlatır ki, oluşturduğu ruh hali anlatmaktan ziyade bir düşünüş biçimine işaret eder. Bu algı "Selamünaleyküm"e yüklenen mânâ ile alakalı olup kişinin bakış açısını temsil etmektedir. Bir başka bakış açısından neşet eden algı, sela-

¹⁴ "Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arzedip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi. Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlim ve hakim olan ancak sensin, dediler. (Bunun üzerine:) Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklerle anlat, dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size, muhakkak semâvat ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim dedi." Bakara, 2/31-33.

ma bu mânâyı vermeyip günlük adab-ı muâşeretin bir gereği olarak 'hayırlı sabahlar' 'merhaba' ve hatta "Selamünaleyküm" yerine sadece "selam" diyerek kelimeye kendi kastını yükleyebilir. Böylece kişi seçtiği ifadeyle muhatabına mesajını yansıtır. Bu nevi şiarlar daha ziyade hissetmek ve o atmosferi solumak/yaşamakla anlaşılabilir etkiye sahiptir. Bunun gibi "Asr-ı Saadet" denilince, bir zaman diliminden öte o zaman diliminde yaşanan "altın çağ" kastedildiği gibi çok daha farklı anlam ve hatıraların kendisinde mahfuz olduğu dönem olarak da görülmektedir. "Cahiliye" de öyle. Bilgisizlikten ve tarihin belli bir döneminde yaşanmış zaman diliminden öte/fazla anlam taşır. "Kâbe", "Kâbe'yi tavaf etmek", "Safa Merve'yi say etmek", "cemerat", "cami", "minare", "Müslüman kadının başörtüsü" ve hatta tüm şiarların kendisiyle anlam bulduğu "La ilahe İllallah" gibi sayılabilecek birçok şiar, simge ve tanımlama İslam'ın alamet-i farikaları olup Müslümanlara ait sembollerdir.¹⁵ Her sembol ve kavram görülüp ifade edildiğinde sözden daha fazlasını kendisinde taşır, kasıtları çağrıştırıp muhataba verilmek istenen mesajı temsil eder. Burada konumuz, aynı sembole farklı anlamların yüklenmesinden ziyade sembolün, söyleyene ve söylenene dönük olarak anlam yüklü olması, mesaj içermesidir.

Her geleneğin kendine özgü sembolleri vardır. Bu semboller, içinde doğduğu kültürü daha özlü temsil ettikleri gibi aslında o kültürden gelen insanlara çok daha fazla şey anlatır. Nitekim bu incelik "dil" denilen muhteşem kevnî ayetin¹⁶ kendisinde mevcuttur. Bir İngiliz için çok farklı anlamlar taşıyıp farklı duygular uyandıran İngilizce bir kelimenin Türkçe tercümesi pekâlâ bir Türk'ün zihin dünyasında aynı anlam derinliğine ulaşamayabilir. Bu tespitin bütün anadiller ile tercümeleri için yapılabileceği kanaatindeyim. İfadelerin anadilde taşıdığı toplam etki, deyim, atasözü için olduğu gibi sembol ve metafor için de aynıdır. Zira her anadilin terkip ve ifadesinde cürufundan ayrıştırılmış maden saflığı mevcuttur. Toplumdan topluma, kültürden kültüre sembolün

¹⁵ Ögke, *Metaforik Anlatım*, s. 51-56.

¹⁶ Bkz.: Rum, 30/22; Hucurat, 49/13.

oluşum serüvenine tanık olmak, yaşamakla orantılı olarak tesir gücünü bilmek, hissetmekle mümkündür.

Hıristiyanlıkta, haç, çarmıh, vaftiz, şarap gibi simgeler müntesiplerine çok şey anlattığı gibi Yahudiliğin ve farklı muharref dinlerin de kendilerine özgü mesaj yüklü sembolleri vardır. Örneğin 'zion' bir metafor olarak Siyonizm ideolojisini temsil eder. Artık o, anlatımına konu olan kasıtlı Kudüs civarındaki bir kasabadan öte bir mesaj taşımaktadır. 'Kudüs'ün kendisi de öyle. Vaad edilmiş topraklar, yani 'Arz-ı Mev'ud' metaforu gerçekleşinceye dek gerçek hayat ve mükellefiyetler askıya alınmıştır. İnananları nezdinde zion metaforu ahlâk ve bir yığın ütopyayı besleyerek temsil eder. Konuya dair Eski ve Yeni Ahit'ten de verilebilecek birçok örnek vardır kuşkusuz.¹⁷

Mistisizm'in, Sekülerizm'in, Demokrasi'nin ve bütün ideolojilerin kendine özgü sözlü, biçimsel ve davranışsal sembolleri vardır. Bu durum, farklı sosyal statü, makam ve kimlikleri ortaya koymada kullanılagelen ayırıştırıcılardır. Semboller temsil gücüne sahip olup her görülüp duyulduğunda ilgili din, ideoloji veya daha farklı kültürü çağırıştırır.

Sembollerin birbirine karıştırılmaması, aslında disiplinlerin kendilerini diğerlerinden ayırt etme ihtiyaç ve kudretlerindedir. Bu duruma Müslümanların medeniyetinden verilebilecek birçok örnek vardır. Resulullah (as)'ın Kitap Ehli'ne benzememek sadedinde ahabını ısrarla sakındırdığı ve hatta onlardan ayırt edilmek için her fırsatta uyarıda bulunduğu bilinmektedir. Namaza çağrı şekli, selamlaşma, kılık-kıyafet, saç-sakal gibi farklılaştırıcıları -spekülatif yorumlar, mezhep ve ekol yaklaşım farklılıkları ayrı bir konu olmakla birlikte- önerip uygulamaya koyduğu malumdur. Bu hassasiyet şekilden ziyade mahiyetin semboller üzerinden ayrışmasıdır ve son derece manidardır.

Temsili ayrışmanın modern dünyada da semboller üzerinden kıran kırana yaşandığı vakıadır. Sekülerizm'de, tüketim kültürün-

¹⁷ Bkz.: *Kitabı Mukaddes*, Eski ve Yeni Ahit, Ohan matbaacılık, İstanbul 1997; "Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Metaforlar" için bkz.: Ögke, *Metaforik Anlatım*, ss. 45-51.

de, sembollere alabildiğine yer verilmekte ve hatta ironik bir şekilde mistik anlamlar yüklendiği görülmektedir. Renkler, şekil ve objeler, gün, ay, mevsim isimleri, göl, deniz, ırmak, sayı, harf ve alfabeler, yıldızlar, hava durumu, şehir ve ülkeler farklı din, kültür ve geleneklerde çok ayrı anlam derinliğine sahiptir. Birisi için sıradan anlama sahip olan şekil, davranış, söz ile ifade edilen sembol, başka bir gelenek için son derece olumlu veya olumsuz daha farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

Yakın tarihte yaşanmış özgün bir örneği Saraybosna'dan verebiliriz. Bosna'da taraflar arasında semboller savaşı yaşandığı söylenir. Bu dinamik durum, sıcak savaşı izleyen dönemde de semboller üzerinden devam etmiştir. Bosna'da her kasıt adeta *hilal* ve *haç* üzerinden ifadeye çalışılır. Boşnaklar'ın, Sırp'ların ve Hırvatlar'ın kanaatleri, uzun sözün kısa ifadesi olarak sembollere yansır, arzu ve hedefler, "uzun söze gerek yok" kabilinden semboller üzerinden yürütülür.

Sembolik Dilin Din Diliyle İlişkisi

Her düşüncenin, disiplinin, kültürün ve hatta dinin kendine özgü sembolik dili vardır. Bu tespit bütün dinler için olduğu gibi "ed-Din" olan İslam içinde böyledir. "*Din dili*" ifadesi en geniş anlamıyla bütün teolojik konuşmaları içine almakla birlikte, bununla daha dar anlamıyla kutsal metinlerin dili kastedilmektedir. Bütün dini ifadeler Tanrı tasavvuruna bağlı olarak şekillenmekte ve anlaşılmaktadır."¹⁸ Burada önemle bilinmesi gereken husus, farklı disiplin ve kültürlerde olduğu gibi sembolik dil gibi din dilinin sınırlarının da ne/neresi olduğunun bilinmesi zaruretidir.¹⁹

"Mistisizm, din dili konusunu dini tecrübeyi merkeze koyarak çözmeye çalışmaktadır. Buna göre, din dili semboliktir, ama rasyonel olmadığı için değil, bir tecrübenin ifadesi olduğu için semboliktir. Eşyanın hakikatine ancak dini tecrübeyle ulaşabiliriz, bu

¹⁸ Tokat, "Dinin Sembolik Dili", s. 76,

¹⁹ Din dili hakkında bkz.: Turan Koç, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, 3. Baskı.

tecrübenin başladığı yerde ise kelimelerin gücü tükeniverir”²⁰ diye din dilini değerlendirmektedir.

“Din dili, imanın dili, imanın dili müminlerin anlayışlarını yöneten ve hayatlarına yön veren temel bakış açısı ve tutumları dile getiren bir dildir. Bu bakımdan din dilini, empirik dünyaya işaret eden veya tanımlar arasında ilgi kuran (analitik) bir dil değil, bizim nihai mukadderatımıza ilişkin kanaatlerimizin dile getirdiği bir dil olarak görmek gerekir.”²¹ Takdir edileceği gibi din dili, tanrı hakkında konuşmak ve/veya din hakkında konuşmaktan öte bir duruma işaret eder. Din dili, kendinde mahfuz kanaatini açığa vuran, ortaya koyan bir dil olup imanî kabulleri huşu içinde barındırır.

Sembolik anlatımla bazen sinmiş arzular dışa vurulur. Bu dışavurum, kasti aşıkâre kılmak için değil belki ifşa olması istenmeyen duygu ve düşüncelerin örtük olarak ifade edilmesidir.

“Dinî sembolizm, bilhassa dinî sözcükleri ve özellikle de din sıradan kullanımını, görünür nesnelere (*ikonları*), işleri ve ayinleri kapsar. Dinî sembolizm düşüncesinin diğer bakış açılarından ayrıldığı temel nokta, din diline din fenomeni açısından bakmasıdır. Din dili, sadece genel anlamda dilin yapısından doğan kapalılık, tek anlamlılık, çok anlamlılık ve doğrulanabilirlik gibi sorunlar nedeniyle değil, din fenomeninin yapısından dolayı semboliktir. Çünkü dil, metafizik alanı anlatmada yetersiz kalmaktadır ve din de kavramsal olanın ifadesidir.”²²

Sembolle ifadede amaç, hedeflenen düşüncenin ardında yatan hakikate ulaşmaktır. Burada sembolleştirme başka türlü ifadenin mümkün olmadığından ziyade anlamayı, kavramayı ve öğrenmeyi kolaylaştırmak ve sürekliliği sağlamak amacıyla yapılmaktadır.²³

“Din dili hakkındaki söz konusu problemlerin çözümüne yönelik teorilerin bazıları sadece dilden yola çıkarak cevap vermeye çalışırken; bazıları ise soruna, sadece dil açısından bakmanın bizi

²⁰ Tokat, “Dinin Sembolik Dili”, s. 78,

²¹ Koç, *Din Dili*, s. 17.

²² Ögke, *Metaforik Anlatım*, s. 38-39.

²³ Bkz.: Tokat, “Dinin Sembolik Dili”, s. 87.

doğru cevaba götürmeyeceğini düşünerek, dilden önce, bir fenomen olarak “dinin ne olduğu”nun tanımlanması ve din dilinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.”²⁴ Mesaj vermek için seçilen araç kadar bağlam ve kullanıldığında yüklendiği anlam da bir o kadar önemlidir. Yani aracın, kendisi için olduğu amaç ertelenerek sonuca gidilemeyeceğinin altı çizilmektedir. Özellikle Müslümanlar açısından din dili, korku dili olmaktan, muharref yaklaşımların taşıyıcısı olan gelenek girdabına duçar olmaktan, us, human eksenli hümaniter modernist zafiyetin dili olmaktan kurtarılmalıdır. Bununla kastımız, dilin, pragmatizmin ve pozitivist bilimselciliğin girdabından kurtarılması gereğidir. Bütün kuşatmalardan kurtarılması gereken din dili, Kur’an dili, vahiy dili, Peygamberî mesaj dili olmalıdır. Varlık ile anlamlı bir ilişki içinde olma ve Kur’an ile doğrulanabilir olma, din dilinin sıhhatinde önemli test araçlarıdır.

Metafizik bir mevzu metafizik bir anlatıya sembol aracılığıyla konu olabildiği gibi müşahhasın da yine müşahhas ile tasviri sembol aracılığıyla pekâlâ yapılabilir. Kavramlar bazen maddi bir alana bazen de metafizik bir tasvire konu olabilirler. Bütün söylediklerimiz için nirengi noktası, insanı, kâinatı ve içinde bulunduğu gerçekliği dilin kendi doğallığı göz ardı edilmeden ve fakat dilin kendisi için olduğu dinin ilkelerinin dikkate alınarak yapılmasıdır. Farklı bir ifadeyle, hakikati bulma çabası, arananın hakikatine rağmen olmamalıdır. Burada, farklı anlam çerçevelerine sahip olan ve daha önemlisi ayrı derunî alana ait tanımlayan ve tanımlananların birbirine rağmen kullanılmamasına dikkat çekmek istiyoruz. Bu kaygımız, “ben dedim, oldu” veya uçları açık bir aymazlığın alanına savrulma ve hatta insan sayısınca ‘doğru’ diye sergilenenlerin İslam açısından kabul edilemez bir inhiraf sebebi olmasındandır. Birçok sapmanın kendisinden neşet ettiği ifsat dahi buradan; yani iman ilkelerinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Anlamı netleştirme çabası çok anlamlılığa yol açıyorsa şayet, burada hakikatin buharlaşması söz konusudur. Bu ise İslam inancı açısından kabul edilemez bir durumdur.

²⁴ Tokat, “Dinin Sembolik Dili”, s. 78,

Yorum yönteminde Kur'an ayetlerinin her biri dikkate alınmakla beraber mânâ ve kastın doğru anlaşılması için Kur'an atmosferinin toplamı dikkate alınmalı ve bütün yorumlamalar bu hassasiyetle yapılmalıdır. Sure, bağlam da hatta ayetin kendi iç bütünlüğü dikkatten uzak tutulmamalıdır. "Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır."²⁵

"İslam düşüncesinde, Farabi çizgisindeki filozoflar probleme yönelik olarak sadece Tanrı hakkındaki ifadelerin değil, felsefi düşünce açısından tutarlılık arz edebilmesi için topyekûn din'in sembolik bir yapıda olduğunu düşünmüşlerdir."²⁶ Bu durumun doğurduğu facia, ahkâmın ertelenmesi/muhkematin işlevsizleştirilmesidir. Bu, bir anlamda şeriatsız din telakkisidir. Buna verilebilecek bir örnek Muhammed Esed'in tefsirinde cennet, cehennem, cin terimi gibi gaybî fenomenlerin naslarla varlıkları açıkça bildirilmesine rağmen buharlaşan anlamlara hamledilmesidir.²⁷ Esed'in aslında soruyu doğru sorduğu halde yanlış cevaba yönelmesi, çelişkisinin boyutunu ortaya koyuyor: "Kur'an'ın genel anlam örgüsü içinde alegori veya sembolizm (*müteşabihat*) ile kast edilen şeyin ne olduğunun anlaşılması, tek başına, onun dünya görüşünün tam olarak anlaşılması için yeterli olmaz: Bunu başarabilmek için, bu terimlerin Kur'anî kullanışları ile ilahî kelamın en başında temas edilen bir kavramın -"insan kavrayışının ötesindeki bir alan"ın (ğayb) kavramının- bağlantısını kurmak zorundayız."²⁸ Esed'in ortaya koyduğu bu doğru yaklaşımdan sonra vardığı yanlış yer, İslam ahkâmını anlamsızlaştırma riski taşımaktadır. Kelimelerin, lafzın, şeklin yani dışsal olanın anlaşılmasını önemsizleştirilen, asıl olanın batınî hakikatin anlaşılması olduğunu söyleyen ve bunu da uçları açık kuralsızlığa terk eden Mistisizm, bu yolu ardına kadar açmakla ilkeli bir inanç olan İslam ile temelde ters düş-

²⁵ Hud, 11/1.

²⁶ Tokat, "Dinin Sembolik Dili", s. 77.

²⁷ Bkz.: Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, tr. C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yayınları, (I-III), İstanbul 1999, c: 3, s. 1335-1336; c: 2, s. 642.

²⁸ Bkz.: Esed, *Kur'an Mesajı*, c: 3, s. 1329.

müştür. İronik bir şekilde Tarihselcilik gibi modern paradigmalara da bu yolu takip ettikleri görülmektedir.

Kur'an, Dil ve Tevil

Kur'an mesajının hedefi, dinin doğru anlaşılması; sağlam bir inanç sisteminin tesisidir. Bunun gerçekleşmesi vahyin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Kur'an'ı anlamaya, yaşamaya çalışırken zihnî manipülasyonlara dikkat etmek, yerel ve küresel kültür kodlarını doğru okumak gerekir. Buradaki tehlikeye en ciddi sebep kalpteki eğri-liklerdir.²⁹ "Kur'an'ı ağır ağır, düşüne düşüne oku."³⁰ Tertil üzere; anlayarak, düşüne düşüne, bilinçli ve düzenli okuma, ümmetin eğitiminde öncelikle dikkat çekilen noktadır.

Kur'an üzerindeki ihtilaf sebeplerinin özü, Kur'an'a, Kur'anî olamayan tutumla yönelmedir. Vahiyle gelen mesajı tam ve doğru bir şekilde anlamanın şartı, vahyi kendi gerçekliği içerisinde kabul etme ile mümkündür. Kur'an ne bir şair ne de bir kâhin sözüdür. Kur'an hem mânâ hem de lafız yönüyle Allah katından olup kendine özgüdür³¹ ve bir beşer sözü de değildir.³² Kur'an, dili ve retorik ile kendi zemininde değerlendirilmelidir. Kur'an'a yaklaşımda Kur'anî olmayan tavırların ilhâdî düşünceleri besleyen sapmalara dönüşmesi kaçınılmaz olup, sebebi, Kur'an'ı, "uyulan" olmaktan "uydurulan" olmaya indirgemektir. Kur'an'ı gönderiliş amacı dışında daha farklı beşerî beklentileri karşılayacak şekilde konumlandırma da bir başka sapmadır. Bütün sapmaların kendisinden neşet ettiği asıl nokta, "hevâ-heves" in İlâh edilmesidir.

Batnî yaklaşım, ayetlere, her isteyeninin istediği şekilde mânâlar yüklemesini mümkün/mazur görmüştür. Mazur görmüştür diyorum, çünkü bu anlayış mahkûmu hâkim olan bir anlayıştır. Bu anlayışta ölçü, vahiy değil heva-hevesdir. Bu yaklaşımda

²⁹ Âl-i İmrân, 3/7.

³⁰ Müzzemmil, 73/4; İsrâ, 17/106.

³¹ "Biz ona (Peygamber'e) şiiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır." Yasin, 36/69; Bkz.: İsrâ, 17/48; Hakka, 69/41; Enbiya, 21/5; Saffat, 37/36; Tur, 52/30.

³² Müdessir, 74/25; Buruc, 85/21-22.

İbn-ül Arabî, “sufiler delil ikame etmekten münezzehtir”³³ derken, S. Hüseyin Nasr ise “Bâtînî anlayış, zâhirî ölçülere göre değerlendirilemez; onun hiçbir dış yaklaşımın üstesinden gelemeyeceği kendine özgü bir mantığı vardır. Kur’an için de durum tamamen böyledir”³⁴ demektedir. Koydukları kurallar ile Kur’an’ın fal bakılan bir kitap haline dönüşmesinin yolu açılmıştır.

Kur’an, vahye müstenittir ve korunmuş bir kitaptır. Kullandığı metaforik anlatım kendi iç bütünlüğü ve temel prensipleri ile uyumludur. İdeolojiler, farklı disiplinler veya tasavvuf gibi ezoterik (*gizemli*) yaklaşımlar pragmatizm ve uçları açık olmaya tahammülleri cihetiyle kendilerine rağmen dilleri kabullenebilirler. Ancak İslam’ın kendine rağmen dillere tahammülü yoktur. Bu hassasiyet İslam’ın hayatın tümüne söyleyecek sözünün olmasından; farklı bir ifadeyle, şeriatlı; hukuku olan bir din olmasındandır. Mahiyeti itibariyle siyasal olan İslam, hayatın toplamına dair kurallar vaz eden ilkeli bir dindir. Bu durum İslam’ın bu neliği ve niteliğidir ki onu, ilkeleri esas alan yöntemiyle de farklı, biricik kılmıştır.

Kur’an surelerinin bazılarının başında yer alan mukatta’ât (*ayrık harfler*) üzerinde çokça spekülasyonlar yapılmıştır. Bu konu hakkında ne bir nas ne de sahabeden gelen kayda değer ilmî muteberliği olan bir açıklama vardır. Ancak mesele son derece keyfi mülahazalara konu olmuş, gayba dair temelsiz meselelere delil gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede cifr, ebced nevi kullanımlarının bilgi değeri açısından muteberliğinin, harf ve rakamlar metafiziği üzerinden çıkarımların İslamîliği imkânının olmadığını daha önceki bir çalışmamızda ortaya koymuştuk.³⁵

Kaynağı itibariyle zâhir ve bâtın ayırımına dayanan tasavvufî okuma Kur’an tefsir ve te’vilinde şaz bir okumadır. Nitekim Müslümanlar İslâm’ın ilk döneminde bu ayırımı yapmamışlardır. Bu

³³ Muhyiddin İbn’ül Arabî, *El-Futûhât El-Mekkiyye*, haz. N. Keklik, Kültür Bakanlığı, 1184, Ankara, 1990, s. 25.

³⁴ S. Hüseyin Nasr, *İslâm İdealler ve Gerçekler*, tr. A. Özel, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s. 74.

³⁵ Bkz.: Ramazan Yazçıçek, “Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced -Harfler ve Rakamlar Metafiziği-” *Milel ve Nihal*, 2 (1), 2004, ss. 75-114.

ayırım her şeyin zâhir ve bâtınının olduğu gibi Kur'an'ın, hatta Kur'an'dan her ayetin ve her kelimenin dahi zâhir ve bâtın yönlerinin olduğunu söyleyen Şia ile başlamıştır.³⁶ Şia ve Tasavvuf disiplini, savunularını bu bağlamdaki yöntemleri kullanmak suretiyle ortaya koymuşlardır. Ancak şeriatı erteleyerek salt bâtınî mânâ arayanların İslâmî disiplinler tarafından kabul görmediği bilinmektedir. Kendilerini Şia ve Tasavvuftan farklı isimlerle isimlendirmelerine rağmen batınî, hurufî yöntemi³⁷ alabildiğine kullanan farklı Sünni dinsel paradigmlar da bu zafiyetten beri değillerdir. Bunlar da Mistisizm zemini üzerine oluşturulan; bâtınî yorumu esas alan şaz yaklaşımlardır.

İman için aklın varlığını ve insanın imana konu olan davetini anlayacak, kavrayacak düzeyde olmasını gerekli gören İslam, aklın yokluğunu ve hatta eksikliğini ise mükellefiyetin düşme sebebi olarak kabul eder. Bu hassas nokta, İslam'dan neyin kastedildiğinin zorunlu imkânı olan günlük dilden ayrıştırılamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kur'an, dilin kullanımı esnasında kastını muhafazayı dilin kendisiyle birlikte önemser. Burada dil ve amaç örtüşmesi en temel esastır. Bu hassasiyet, İslam'ın, dilin kastına rağmen manipüle edilmesine; amacından soyutlanmasına tahammülü olmamasındandır. Keza dil yalan söylemez belki rakamlar gibi dile de yalan söylettirilir. İslam inancında diller üzerinde art niyetli tasarruflar olmadığı sürece dillerin kendi aslî mecrasında ve saf olarak akacağı kabul edilir ve Allah'ın ayeti olarak görülür.

"Ey iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet)" demeyin, "unzurnâ (bize bak)" deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır"³⁸ ayeti bu anlamda açık bir uyarıdır. Burada muhatabın kelimeyi art niyetle farklı anlamlara hamletmesine, elastiki zemine terk etmesine müsaade edilmemekte, ifadelerin bağlamında kullanımı istenmektedir. Keza metaforik bağlam, kavramsal alan dışıdır. Bu

³⁶ İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslâm*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, s. 135.

³⁷ Hurufilik hakkında bkz.: Fatih Usluer, *Hurufilik*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2009.

³⁸ Bakara, 2/104.

durum, ses, obje, jest, mimik, tonlama, rumuz ve hatta ıslık çalma şeklinde dahi ortaya konulabilir. Kavramın geçtiği bağlam ıstılahî zemin ve çerçevesiyle muvafık/mutabık değilse şayet orada sorun var demektir ve orada kavram, bağlama rağmen bir zorlamaya maruz bırakılmıştır.

Kelimelerin delaletinin hakikat alanının dışına çıkarılması, meşruiyetinin halel görmesi demektir. “Dilsiz düşünce zihinlere hapsolmek zorunda iken düşüncesiz dil de anlamın buharlaştığı alana dönüşecektir.”³⁹ Yani dil, düşünce ve delalet insicam ve mutabakat içinde hedefe yürümelidir.

Kur’an mesajını anlamaya yönelik olarak geliştirilen yorum yöntemleri neticede bir tefsirdir. Ve esas itibariyle sınırları belirlenmediği takdirde tefsir, istismara müsait bir karaktere sahiptir. Tefsir, ilâhî muradı anlama amacına yönelik olarak ortaya konulan bir çaba iken, uçları açık bir yorumlamaya evrildiğinde ise ıstılahî anlamıyla tefsir dahi değildir. Aslı anlamından uzaklaştırılan te’vil de öyle. Tarihte tenzil için savaşanların sonradan te’vil için savaş-tıkları göz önüne alındığında durumun ehemmiyeti ortaya çıkar. Te’vilin en azından nerede, nasıl ve niçin olamayacağını tespiti ve meşruiyet sınırlarının bilinmesi gerekir. Öncelikli kural, te’vil edilenin, dil dışı müdahalelere ve te’vil edilenin karakterine zıt tehditlere maruz bırakılmamasıdır. Sonuç itibariyle “te’vil, bir şeyin âkibetini ve varacağı noktayı bildirmektir. Bir şeyin aslını, hakika-tini ve pratik sonucunu bildirme veya izah etme anlamına gelmek-tedir.”⁴⁰

Kur’an’ın açık ve anlaşılır bir Arapçayla vahyolunduğu ken-disinin beyanı iken⁴¹ ve Kur’an vahyinin korunduğu⁴² da dikkate alındığında, Kur’an’ın zahirine rağmen yapılan te’vilin ümmeti helake sürükleyen aşırı yorum ve fâsid bir okuma olduğu izahtan varestedir. Bu okuma, Kur’an’ın anlam bütünlüğüne muhalif olup

³⁹ Ayık, “Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor”, s. 73.

⁴⁰ Öztürk, *Kur’an ve Aşırı Yorum*, ss. 114, 116.

⁴¹ Yusuf, 12/2; Rad, 13/37; Nahl, 16/103; Taha, 20/113; Şuara, 26/193-195, 199; Zümer, 39/28.

⁴² Hicr, 15/9.

özünde te'vil de değildir. Buradan çıkarılması gereken ders, Allah'ın kendisi için kudretinin ifadesi olarak kullandığı kavramların beşerî algıda karşılığına, "işte şudur" denilmesi, Allah'a mekân ve teşbih nispet etme olur ki, bu da "Ve hiçbir şey O'nun dengi değildir"⁴³ kesin hükmüne ters düşer. Allah'ın (cc) kendi zatı için buyurduğu ifadeler,⁴⁴ gayba taalluk eden gerçek mahiyetini bilmediğimiz ifadelerdir. Bu ifadelerin kabullenilmesi ayrı, bir dilin kendi doğallığı içinde tasvir, mecaz ve sembollerle anlatıma konu olduğunda kavramların farklı anlamlara taşınması, 'bu ifade şekliyle ne demek isteniyor bilemeyiz' denilmesi ise apayrıdır. Bu sebeple birinci kısımdakilerle "ne kast edildiğini Allah bilir" demek gerekirken ikinci kısımdakileri ise dilin kendi gerçekliği ve Kur'an'ın anlam bütünlüğüne ters düşmeyecek şekilde okuma ve anlamaya çalışma zorunluluğu vardır. Burada "benzetmeyi anlamlandıramayız" söyleme hakkımız da yoktur, dil ve dinin sınırlarına rağmen keyfi, uçuk-kaçık anlamlar verme hakkımız da. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da, bir kelimenin kök/sözlükçe anlamı, terim/kavram; istilâhî anlamı değildir. Birincisi anlamaya dair yardımcı iken ikincisi ise esas alınması gereken mânâdır.

Kastı anlama çabası, kendi anladığını kelamın sahibine ve/veya muhatabına onaylatmaya dönüşmemelidir. Te'vilin sağladığı imkân, te'vil edilenin söz ve anlam bütünlüğüne rağmen bir keyfilikte yapılmamalıdır. Hülâsa te'vilde, *dil, akıl ve nasların toplam bütünlüğü* gözetilmeli ve te'vile konu metnin *zahiri yönü* göz ardı edilmemelidir. Bu yönüyle te'vil, ictihadî bir etkinliktir. Bu özellikleri dikkatten uzak tutan özellikle Şia ve Tasavvuf geleneği, vahyin rehberliğini; dilin açık kuralları ve aklın gereğini çoğu kez göz ardı etmiştir. Bu bağlamda yapılanlar irfanî, işarî okuma adına ifsadî faaliyete dönüşmüştür.

Peygamberimiz (as), Kur'an'ın fâsid şekilde te'vil edilmesinin ümmeti helake sürükleyen bir durum olacağı uyarısında bulunmuştur. Konuya dair uyarısı ile meselenin ehemmiyetini ortaya

⁴³ İhlas, 112/4.

⁴⁴ Bkz. Bakara, 2/29; Araf, 7/54; Yunus, 10/3; Rad, 13/2; Taha, 20/5; Furkan, 25/59; Secde, 32/4; Hadid, 57/4.

koyan Hz. Ömer ise, “Bu ümmet hakkında beni en fazla endişelendiren şey, insanların Kur’an’ı yanlış şekilde te’vil edecek olmalarıdır”⁴⁵ demektedir.

Kur’an’da Metaforik Anlatım

Kur’an kolaylaştırılmış, anlaşılır dille gönderilmiş bir kitaptır. Tahriften korunmuş, mükellefiyet için her bir vasat akıllı insanın anlayabileceği ifadeler kullanılmıştır. Gayb haberleri ve mucizeler, olduğu gibi inanması gereken haber bilgileridir. Mükellefiyete konu olan inşa bilgileri ise ifadelerin hakiki anlamı; dilin bütün zenginliklerinin korunduğu tasvirler, abartılar, dikkat çekmeler, yeminlerle zenginleştirilmiştir. Kur’an’daki, semboller üzerinden metaforik anlatım da bütün doğallığı ile bu zeminde yer alır. Burada yer alan metaforik kullanım ifadenin hakikî anlamına ve zâhirî kastına ters olmadığı gibi bilakis açıklayıcı ve güçlendirici desteklerdir. Zâhirî olana muhalif bâtunî mânâlar verme ameliyesine gelince, konunun sorun olma noktası da burasıdır.

Peygamberimizin hadislerinde metaforik anlatıma çokça yer verilmiştir. “Mü’min aynı delikten iki kez sokulmaz.”, “Mü’min için mü’min, birbirini perçinleyen duvar gibidir.” “Mü’min, mü’minin aynasıdır.” hadisleri konuya dair verilebilecek özgün örneklerden sadece bir kaçıdır.⁴⁶ Dilin olanca zenginliğiyle kullanıldığı hadisler hayatın içinden örneklerle, emir, yasak, ders, açıklama ve haber olarak yolumuzu aydınlatmaktadır.

“Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murad eder derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır).”⁴⁷

⁴⁵ Öztürk, *Kur’an ve Aşırı Yorum*, ss. 118-119, bkz.: “takriz”, ss. 14, 121, 122.

⁴⁶ *Buhârî, Sünen-i Ebî Davud*; Farklı örnek ve açıklamalar için bkz.: Ögke, *Metaforik Anlatım*, ss. 65-70.

⁴⁷ Bakara, 2/26.

“Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.”⁴⁸ Ayette geçen her benzetme muhteşem derinliğe sahiptir. Allah (cc) hiçbir yaratılmışı benzer. İnsanın, idrak ve yetkisinin sınırını bilmesi bir iman ilkesidir. Ayette anlatılanların ihtişam ve manidarlığı, Allah'ın, insanlara tenezzül buyurup zatıyla ilgili verdiği temsillerin doğru okunmasıyla anlaşılabilir.

“Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecel elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).”⁴⁹ Burada kullanılan, ‘takvâ elbisesi’ özgün metaforik bir ifadedir. Ayetteki kastı ve kullanım amacını tam da şu ayette geçen, ‘ateşten bir elbise’ ifadesinde görmekteyiz:

“Şu iki grup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir!”⁵⁰

Kur'an'da bir çok ayette benzetme/mecaz/metafor kullanılmıştır. Dolayısıyla bu yöntemin Kur'an'ın temel anlatım yöntemlerinden biri olduğunu öğreniyoruz. Konuya dair güçlü vurgusuyla okuduğumuz, “Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği)

⁴⁸ Nur, 24/35.

⁴⁹ Araf, 7/26.

⁵⁰ Hac, 22/19; Farklı örnekler için bkz.: Ögke, *Metaforik Anlatım*, ss. 56-64.

ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar"⁵¹ ayeti, müfessirler tarafından çokça tartışılmıştır. Ayet, bir yönüyle yazının amacının sınırlarını belirlemekle birlikte, diğer taraftan, dil ve mânâ yönüyle farklı tefsir edilmiş olup hususî bir çalışmayı gerektirmektedir. Ayette geçen "(Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar" vurgusu ise bağlamını da aşan bir mesaj/ders vermektedir.

Kur'an Yorumunun Metaforik Anlatımla Yapılmasının İslâmîliği İmkânı

İslam inancı, din dilini, dilin muteberliği, araçsal itibarı ve dahası çizdiği iman umdelerini havi şartlara sahip olması kaydı ile kabul eder. Bu yönüyle katı lafızcı/indirgemeci yaklaşımı, mânânın, kastın/illetin buharlaşmasına sebep olabileceği cihetiyle muteber görmediği gibi diğer taraftan lafzın, literal gerçekliğini yok sayarak sınırların belirsiz anlam avcılığına sürüklenmesini de kabul etmez. Zira İslam bütüncül bir yaklaşımı öngörür. Bu yaklaşım, dilin ve dinin vahyin aydınlığında bireysel ve toplumsal gerçekliği karşılayacak düzeyde işlerlik kazanmasıdır. Varlık, bilgi, ahlâk ve estetik bütünlüğün sağlanmasıyla gerçek anlamını bulur. Kur'an'da, mesaj, temsil, metafor veya muhkemata konu kavram ve ifadeler bu bütünlük zeminine oturur ve yaşamın bütün boyutlarında doğal seyrine kavuşur. Kur'an'da metafor üzerinden anlatım, günlük dilden ayrı düşünülemeyecek bir vasatta yapılmaktadır. Anlaşılsın diye kolaylaştırılan ve her peygambere kavminin dili üzere gönderilen mesajın kastının mahfuz bir kapalılıkta olması düşünülemez. Kur'an ifadelerindeki edebi tasvir, metafor ve kıssalara varıncaya dek bütün anlatım yöntemleri, bir bütünlük, uyum ve denge üzeredir. Dolayısıyla dinî okumalarda metaforik dilin meşruiyeti, Kur'an'ın bütünlüğünde ele alınmalı ve anlam kur'anî zemine oturtulmalıdır.

Kur'an'la meşrulaştırma, her görüş ve eylemin daha dinî daha Kur'anî olması için kendisine başvurulmuş bir çabadır. Bu çaba, ihtiyaç duyulan din dili zemininde yürütülmektedir. İlgili gayretlerin sonucudur ki bugün mistik ve modernist birçok dinî olarak

sunulan alanda Kur'an ile taban tabana zıt kabuller yer almaktadır. Daha ziyade bunlara bâtinî, işarî tefsirlerde ve modernist/reformist fikirlerde rastlamaktayız. Popüler din anlayışının selef ile bağıını koparması, kaynak sorununu halletmemiş olması ve nitekim çoğu kez gayr-ı İslamî aktüel yaşam tarzı da sınırların korunmadığının teyididir. İslam'ın "yaşam tarzı" anlamında bir din olduğu gerçeğiyle çelişen bu durum, kompartımanlara ayrıştırılan din algısına dayanmaktadır. Farklı yorum yöntemlerinin ilkesellikten azade olması, öncelikle tasavvurlardaki bozulmanın yansımasıdır. Bu sebeple Kur'an ayetleri Kur'an'ın toplamındaki anlam, bağlam, dil ve hedeflenen maksat dikkatten uzak tutulmadan okunmalıdır.

"Andolsun biz Kur'an'ı düşünüp öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?"⁵²

Anlam kaymasına uğratılan, aslî mecrasından çıkartılan Kur'an ifadelerine şaz mânâlar verilmektedir. Bu vahamete birçok kavram, ayet ve hatta muhkemata konu meselelerde dahi rastlanmaktadır. Metaforik yöntemin kullanılmasında düşülen hatalar da bu kabildendir. Vakıya en masumane ifadeyle, nasların yanlış istidlale malzeme edilmesi diyebiliriz. Varılan netice, Müslüman toplumların itikadî, amelî ve derken kültürel yaşamlarında bozulmanın had safhaya ulaşmasıdır. Batıl inanışlar, hurafeler ve hatta büsbütün ifsada yol alışı olarak görülmesi gereken bidatler de bu kabildendir. Hülasa "her din, kendi hakikat anlayışına paralel olarak bu anlatıları inananına aktarmaktadır. İnanan her bir birey tarafından mutlak hakikatin ifadesi olarak kabul edilen bu anlatıların evrensel düzlemde bir hakikat içerip içermediği ise dinin temel hakikat öğretisi çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi gereken bir durumdur."⁵³

Sonuç Yerine

Metaforik anlatım, metafizik alanda teşbihle ya da semboller üzerinden yapılan güçlü bir ifade biçimidir. Metafor kavramının tarihsel yol haritasına baktığımızda hemen hiçbir kastı mucip söz konu-

⁵² Kamer, 54/22; Bkz.: Kamer, 54/40.

⁵³ Şinasi Gündüz, "Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos", *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009, s. 26.

su olmadan kullanıldığı gibi çoğunlukla kullanımında kastı mahsus taşıdığı görülmektedir. Metaforik anlatımla bazen gerçek amaç örtülme istenmekte bazen de çok daha güçlü mânâ için ifadeler mecazla izaha gidilmektedir. Mânâyâ derinlik kazandırmak, dinleyenin, okuyanın düşünüp tefekkür etmesi için yeni algı yolları açmak, ifadeye estetik boyut sağlamak, unutulmamasını ve konunun bahsinden zevk alınmasına imkân vermek, metaforik kullanımın temel sebepleridir.

Bir anlamda dil manipülasyonuna dayanan metaforik yöntemin Mutasavvıflar tarafından daha ziyade bâtinî yorum ağırlıklı kullanıldığı görülmektedir.

Beşerî sanılar, vahiy ile örtüşmesi oranında muteber kabul edilir. Ancak ahenge dair insanî fark ediş/hikmet, imanın asıl sebebi değil, teslimiyetin akabinde belki itminanı artıran hakikat tecellileridir. Bu sebeple vahiy gerçeğiyle örtüşmeyen hiçbir üretme ve yöntem İslam açısından muteber değildir. Kullanılan her yorum yöntemi, anlatım dili bu çerçevede değerlendirilmelidir. Vahyin yorum yöntemi vahye rağmen olamayacağı gibi -hâşâ- Allah'a kasit dayatmaya varan beşerî münasebet misli zevk ve keyflik üzerine de ikame edilemez. Zira tarih boyunca sorun, naslardan ziyade naslara dönük yorum yöntemlerinden ve farklı yöntemleri kullanma çabasındaki kullanıcılarından kaynaklanmıştır.

Bir içtihadî etkinlik olarak tefsir, iman ilkelerimizle uyumlu anlam bütünlüğü kapsamında yapılmalıdır. Bir yorum yöntemi olarak metaforik çaba da, dil, akıl ve muhkem nasların toplam bütünlüğü gözetilerek uygulanmalıdır.

Çalışmadan çıkarılması gerekli ders, her bir farklı anlatım yönteminin tevhidin doğru anlaşılmasına imkân verdiği oranda muteberliğidir. Ortaya konulan her çaba ile dil ve amaç örtüşmelidir. Burada not düşmek istediğimiz bir diğer nokta, yöntem/metot gibi kavramların dahi esasında “usul”ü tam karşılamayan ifadeler olduğu gerçeğidir. Keza “usul” bir ıstılah olarak “asl”a tabidir. İslamî tefekkürde usul, asla rağmen olamaz. Beşerî metinlerin izah yöntemlerinde gözetilen esaslar, vahyî olanın anlaşılmasındaki

usule dair kaidelerle aynı değillerdir. Bu yönüyle de eksik ve netamelidirler. Farklı anlatım yöntemlerinin meşruyeti, dilin açık prensiplerine, vahyin temel ilkelerine ters düşmemelidir. Kur'an'ın zâhirî boyutunun ertelenip, önemsizleştirilerek yorumlanmaya kalkılması öncelikle Kur'an'ın ruhuna aykırıdır. Kur'an'ı anlama yöntemleri, tevhid hakikatini örtmeye, nebevî mesajı bulanıklaştırıp heva yönünde tahrife sebebiyet vermemelidir. İlkeleri doğrultusunda yaşamın toplamına söz söyleme kudretine sahip olan, değişim ve dönüşümü hedefleyen tevhid inancının, anlık ve parçacı yaklaşımlara tahammülü yoktur. Bunu teminin en güvenilir dayanağı yine Kur'an'ın kendisidir.

Kur'an'a ilişkin yorum çalışmalarına kendi ölçeğinde katkı sağlamayı amaçlayan bu yazıda, metaforik anlatımın bizatihi Kur'an örneğinde mevcudiyeti sonucuna varılmıştır. Dikkat çekilen husus ise yöntemin kullanılmasının İslamîliğinden ziyade kullanımda sınırların belirlenmesiyle ilgilidir. Gözetilmesi gereken sınırlar, Kur'an'ın ilke, amaç ve hedefleriyle örtüşmesidir.

Muhakkak ki en doğruyu bilen Allah'tır.

Kaynakça

- Ahmet Ögke, *Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van, 2005, s. 2.
 Fatih Usluer, *Hurufilik*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2009.
 Hasan Ayık, "Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor", *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009.
 Hasan Çiçek, "Kadîm Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım", *AÜİFD*, 44 (1), 2003.
 Muhyiddin İbn'ül Arabî, *El-Futûhât El-Mekkiyye*, haz. N. Keklik, Kültür Bakanlığı, 1184, Ankara, 1990.
 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslâm*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.
 İlhan Ayverdi, "İstiâre" mad., "İstibdal" mad., *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005.
Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit, Ohan matbaacılık, İstanbul, 1997.
 Latif Tokat, "Dinin Sembolik Dili", *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009.
 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, tr. C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
 Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât, Ankara, 2002.
 Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, Kitâbiyât, Ankara, 2003.
 Ramazan Yazıcı, "Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced -Harfler ve

Ramazan YAZÇIÇEK

Rakamlar Metafiziği-” *Milel ve Nihal*, 2 (1), 2004.

S. Hüseyin Nasr, *İslâm İdealler ve Gerçekler*, İz Yayınları, tr. A. Özel, İstanbul, 1996.

Şinasi Gündüz, “Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos”, *Milel ve Nihal*, 6 (1), 2009.

TDK, “Metafor” mad., <http://www.tdk.gov.tr/>;

Turan Koç, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, 3. Baskı.

Zahide Ay, *Alamut Sonrası Nizarî İsmailîliği*, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

